
ÖTÜKEN

ORTA TÜRKÇE SÖZLÜK

(11-16. Yüzyıllar)

Prof. Dr. Fuzuli Bayat

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1555
KÜLTÜR SERİSİ: 893

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-961-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2008, Yalın Yayıncılık, İstanbul
2. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÖZLEM MATBAACILIK VE REKLAMCILIK LİMİTED ŞİRKETİ
Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. Nu. 2BB4 Topkapı-İstanbul
Sertifika Numarası: 45257 Tel: (0212) 612 06 63

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ÖN SÖZ

11-16. yüzyılları kapsayan Orta Türkçe dönemi, kelime hazinemizin iktibaslarla daha zenginleştiği dönemdir. Üniversitelerimizin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okutulan Orta Türkçe derslerinde öğrencilerin Orta Türkçe metinleri kolaylıkla anlamasına yardımcı olacak derli toplu bir sözlük bulunmamaktadır. Bu boşluk yalnız lisans veya yüksek lisans öğrencilerimizi sıkıntıya sokmakla kalmamakta, aynı zamanda doktora öğrencilerimizi ve ders hocalarını da belli bir ölçüde zorlamaktadır.

O bakımdan bu boşluğu doldurmak için bugüne kadar yayımlanan Orta Türkçe ile ilgili sözlük ve metinlerden yararlanmak suretiyle derli toplu bir sözlük oluşturduk. Bu sözlüğün, konunun uzmanlarının ve öğrencilerimizin işine yarayacağı umudundayız. Sözlüğün tertibinde, düzenlenmesinde bana yardımcı olan öğrencilerime teşekkürü bir borç bilirim.

ORTA TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ HAKKINDA

Dil tarihi araştırmaları, Türkçenin çok eskilere uzanan bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Bu uzun süreç içerisinde dilde çeşitli değişimler meydana gelmiştir.

Altay döneminden Orta Türkçe dönemine pek fazla yazılı kaynak ulaşmamıştır. Bu dönemlerden günümüze kadar ulaşanlar, daha çok Göktürkler döneminde taşlar üzerine yazılan yazılar ile Uygurlar döneminde Buda ve Mani dinlerinden kalma bazı yazılı metinlerdir. Orta Türkçe dönemine gelindiğinde ise dilde büyük oranda bir değişim olmuştur ki bu değişimde en büyük etken Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleridir.

Orta Türkçe, Orta Asya Türk yazı dilinin 11 ve 16. yüzyıllar arasındaki döneminin adı olup Karahanlı Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Harezm Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi sahalarını kapsamaktadır. Türklerin İslamiyet'e girmeleriyle birlikte halkın hayat tarzının yanı sıra, dilde de büyük oranda değişim meydana gelmiştir. Türk Dili ve Edebiyatı, İslamiyet'in kabulünden sonra, Müslüman Arap ve İran dil ve edebiyatlarının tesiri altına girdi. 11. asırdan itibaren görülen bu oluşum sırasında, İslam medeniyetinin kültür verileri Türkçeye girmeye başladı. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun bir şekilde Türkçeye girmesiyle dil saflığını kaybetti, ancak kullanım ve yazım açısından daha da zengin bir duruma geldi. Altay veya Eski Türkçe dönemlerinde kullanılan birçok Türkçe kelime zamanla başka dillerden alınan kelimelerle değiştirilmeye başlandı. Ayrıca birçok alıntı kelimenin Türkçede kullanımının yaygınlaşmasıyla önceleri toplu halde bulunan ve bir yazı dili geleneğini sürdüren Türk boylarının yazı dillerinde farklılıklar meydana geldi. Doğal olarak coğrafi konumlanma da büyük ölçüde Orta Türkçe dönemi lehçelerinin ortaya çıkmasını hızlandırdı. Böylelikle farklı yazı dilleri oluştu ki bunları da şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- Karahanlılar Türkçesi
- Harzemşahlar Türkçesi
- Çağatay Türkçesi
- Eski Anadolu Türkçesi
- Oğuzca
- Kıpçakça

Aslında Orta Türkçeyi, edebi yazı dili bakımından Karlukça, Kıpçakça ve Oğuzca olmak suretiyle üçe ayırmak mümkündür. Orta Türkçe dönemi, Eski Türkçeyle yeni Türkçeyi birbirine bağlayan geçiş dönemidir. Bu özelliğiyle di-

ğer dönemler arasında bir nevi köprü konumundadır. Orta Türkçe döneminden günümüze birçok eser gelmiştir. Bu dönemin incelenmesi, gerek Türk tarihinin gerekse Türkçede yoğun bir şekilde kullanılan saf Türkçe kelimelerin bilinmesi açısından önemlidir. Yapmış olduğumuz bu çalışmayla, bu dönemde yazılmış ve gerek kendi döneminde gerekse günümüzde kaynak değerinde olan birçok sözlük ve kitap incelenmek suretiyle Orta Türkçe dönemindeki kelime varlığı bir bütün halinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Orta Türkçe döneminde dil tarihi bakımından önemli eserler yazılmıştır. Bu dönemin dil yadigârlarını Harezm ve Kıpçak Türkçeleri olmak üzere iki grupta değerlendirmek mümkündür.

Harezm Türkçesi dil yadigârları şunlardır:

1- ***Mukaddimetü'l – Edeb***: *Dîvânü Lûgati't-Türk'*ten sonra Orta Türkçe Döneminin en zengin söz varlığına sahip bu eser, Zemahşerî tarafından 1127-1144 yılları arasında pratik bir sözlük tertibinde yazılarak Harezmşah Atsız'a sunulmuştur.
2- ***Kısasü'l – Enbiyâ*:** Rabguzî tarafından bir yılda yazılarak 710'da (1310) Emir Nasrüddin Tok Buğa'ya sunulan bu eserde, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlere ait kıssaların yanı sıra Hz. Muhammed, Dört Halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e ait menkıbeler de vardır.
3- ***Muînü'l – Mürid*:** Arapça bilmeyen Türkmenlere İslâm fıkhını ve tasavvufu öğretmek amacıyla İslâm mahlaslı bir şair tarafından 1313 yılında yazılan 900 beyitlik manzum bir eserdir.
4- ***Muhabbetnâme*:** 1353'te Harezmî tarafından yazılan manzum bir eserdir.
5- ***Nehcü'l – Ferâdis*:** Kerderli Mahmut tarafından 1358'de yazılmış, kırk hadis tercümesi niteliğinde dinî, ahlâkî bir eserdir. Sade bir dille kaleme alınan bu eser, Harezm Türkçesinin nesir alanındaki güzel örneklerinden biridir.
6- ***Anonim Kur'an Tefsiri*** de bu döneme ait diğer bir eserdir.

Kıpçak Türkçesinde olan eserler:

1- ***Kodeks Kumanikus (Codex Cumanicus)***: İtalyan tüccarlar ve Alman rahipler tarafından derlendiği tahmin edilen, Hristiyanlığa ait ilâhileri, bilmeceleri Türkçe – Almanca – Lâtince – Farsça sözlük parçalarını içine alan ve anonim bir eser olan *Kodeks Kumanikus*, Kıpçakça için olduğu kadar Türk dili tarihi için de önemli bir kaynaktır. Eserdeki 1303 tarihinin, eserin yazılış tarihi mi yoksa istinsah tarihi mi olduğu bilinmemektedir.
2- ***Tercümanü'l Türkî ve Arabî*:** Konyalı Halil b. Muhammed b. Yusuf tarafından 1245'te Mısır'da yazılmış veya istinsah edilmiş bir gramer lügatidir. Mısır'da yazılan Kıpçakça eserler içinde -şimdilik- tarihi bilinenlerin en eskisidir.

3- ***Kitâbü'l-İdrâk li Lisânü'l-Etrâk:*** Türkçenin bilinen ilk gramer eseridir. Esirü'd-din Ebû-Hayyan tarafından 1312'de yazılmıştır.
4- ***Husrev ü Şirin*:** Nizamî'nin aynı adlı eserinin Türk edebiyatındaki ilk tercümesidir. 1341'de Kutb tarafından yazılmıştır. Kıpçak Türkçesinin temel kaynaklarından biridir.
5- ***Gülistan Tercümesi*:** Sadî'nin Gülistan adlı Farsça eserinden Saraylı Seyf'in yaptığı tercümedir.
6- ***Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye*:** Yazılış tarihi kesin şekilde belli olmayan Kıpçak gramer eserlerinden biridir.
7- ***El-Kavaninü'l-Külliye li Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye:*** Kıpçakçanın önemli gramer kitaplarından olan bu eserin de yazarı bilinmemektedir.

Hiç kuşkusuz Orta Türkçe için en önemli dil kaynağı 1072-1074 yıllarında ansiklopedist âlim Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış ***Divanü Lügati't-Türk*** adlı eserdir.

Orta Türkçe Sözlük, aslında yapısı bakımından kolay kullanılabilen bir sözlük olduğundan sözlüğün tertibi hakkında bir şey söylemek ihtiyacı duyulmamaktadır. Ancak bazı hususlar hakkında bilgi vermekte yarar vardır.

İlk önce şunu vurgulamak gerekir ki, Orta Türkçede 13. yy. başlarına kadar Hakaniye lehçesi adıyla bilinen tek bir yazı dili (edebi dil) mevcut olmuştur. Harezmşahlar ve Çağatay Türkçeleri ise Hakaniye Türkçesinin devamı niteliğindedir.

Sözlükte bazı Orta Çağ sesleri, mesela daha çok alıntı kelimelerde rastlanan;

- uzun a **ā** ile,
- kalın veya arkadamak g **ġ** ile,
- boğaz h sesi **ḥ** ile,
- kalın k **ķ** ile,
- nazal n sesi **ñ**

şeklinde transkribe edildi.

13. yy. sonlarından itibaren ayrı ayrı lehçeler -Oğuz, Harezm-Kıpçak, Çağatay- yazı diline dönüşüm sergiler. Bu yazı dillerinin sesbilim açısından ve kısmen de biçimbilim açısından farkları, aynı anlamlı sözcüklerin sözlükte farklı yazı şekilleri ile yer almasında görülmektedir. Mesela: **ügi** baykuş, **ügü** baykuş, **ühi** baykuş, **ükü** baykuş, puhu.

İkincisi, sözlükte bazı kelimeler açıklamalı bir biçimde verilmiştir. Mesela: **uyutķuç** süt emen çocuğun veya oğlanın kursağının içinde meydana gelen donmuş süte benzer bir şey.

İç maddeler ayrı şekilde değil, ana madddenin tamamlayıcı unsuru olarak verildi. Mesela:

> **el** 1. el (organ); 2. yabancı, elalem, yad; 3. emir, hüküm; 4. millet; 5. ad, anlatılan bir isim; 6. memleket, ülke, il; 7. fırsat, kudret; 8. kötü, değersiz; **el begi** resmi şahıs; **el bodun** (ikileme) halk, millet; **el evür-** yönetmek; **el kün** (ikileme) halk, millet; **el kün bodun** (içleme) halk, millet; **el törü** hakimiyet, iktidar; **el törü tut-** 1. kabile sahibi olmak; 2. kabileyi yönetmek, idare etmek, başında bulunmak; **el tüz** (ikileme) kabile birliği, hükümdarlık; **el uluş** (ikileme) hükümet, ülke; **el değşüri** atın satılması sonucunda el değiştirmesi; **el ḳuş** kartala benzeyen bir kuş; **el şap-** el çırpmak; **el şey-** el ile başa vurmak

Üçüncüsü, alıntı kelimelerin alındığı dil kısaltma şeklinde gösterildi. Mesela: **acîb** (Ar.) şaşılacak şey, insanı hayrete düşüren şey.

Orta Türkçe dönemi dilin kelime ve kavramsal açıdan zenginleştiği dönemdir. Eski Türkçe dönemindeki kelime hazinemiz Orta Çağ'a girdiğimizde neredeyse ikiye katlanmıştır. Tertip ettiğimiz bu sözlükte söz, terim ve kavramlardan oluşan yaklaşık **26.000** madde başı ve **1.720** civarında da madde içi kelime yer almaktadır.

Eski Türkçe Sözlük'te olduğu gibi Orta Türkçe Sözlük de pratik bir kullanım amacıyla oluşturulduğundan kelimeler cümle dahilinde örneklerle verilmemiştir.

Böylelikle, Eski Türkçe Sözlük'te (Drevnetyurksiy Slovar) **22.000** kelimeye karşılık tertip ettiğimiz Eski ve Orta Türkçe sözlüklerinde toplam **36.000**'den fazla madde başı ve **3.000**'den çok madde içi kelime bulunur ki, doğal olarak bunların da bir kısmı hem Eski hem de Orta Türkçe Sözlük'te yer almaktadır.

KISALTMALAR

Ar.	:	Arapça
bk.	:	bakınız
coğ.	:	coğrafi
Çin.	:	Çince
Far.	:	Farsça
Fr.	:	Fransızca
Grek.	:	Grekçe
Hind.	:	Hindce
Hr.	:	Hırvatça
İsl.	:	Slavca
İt.	:	İtalyanca
kbl.	:	kabile
Lat.	:	Latince
mec.	:	mecazi
Moğ.	:	Moğolca
Rum.	:	Rumca
Rus.	:	Rusça
Skr.	:	Sanskrit
Soğ.	:	Soğdca
şhs.	:	şahıs
yer	:	yer ismi
Yun.	:	Yunanca

A

a A! Ey! (şaşırmayı anlatan bir edat)
a'lem (Ar.) en iyi bilen
āb (Far.) 1. su; 2. rivayete göre, Hz. Adem'in ekinini yiyen karga
aba 1. anne; 2. büyükbaba, büyük amca, baba; 3. ayı
aba- engellemek, karşı koymak
aba başı 1. dağlıların yediği sapı dikenli olan ve salatalığa benzeyen bir tür bitki; 2. yer mürveri
abā kaba kumaş, yünden yapılmış giysi, kaba ve kalın yünden dokunan kumaş ve bu kumaştan yapılan dervişlerin ve fakirlerin giydiği bir cins hırka.
ābā (Ar.) ata, soy, sop
abaçı 1. umacı, bununla çocuklar korkutulur; 2. ağır basma, kābus
ābād bk. ābādān
ābādān (Far.) şen, bayındır, mamur, bakımlı, güzel, gösterişli; **ābādān ol-** kalabalık olmak
abağa (Moğ.) amca
abaḳ 1. put, suret; 2. koku kutusu
abaḳı bostan korkuluğu
abalı bir şeyi az görme ve azımsama, zamanında söylenen kelime
abanüs (Ar.) kerestesi siyah ve sert bir ağaç
abañ "eğer" anlamında şart edatı
abarāt (Ar.) gözyaşları
abav şaşma bildirir
abay bk. abav
abd (Ar.) kul
abdāl (Ar.) derviş, abdal
ābdān (Far.) mamur, bakımlı, bayındır
ābdānlıḳ bayındırlık, bakımlılık
ābdār (Far.) parlak
ābdest (Far.) abdest, aptes
abdu'llāh (Ar.) Allah'ın kulu
abdullah bin abbas Hz. Muhammed'in en küçük amcası olan Abbas
abes (Ar.) boş, amaçsız, kötü, beyhude, faydasız iş
abher (Ar.) nergis çiçeği
abı- gizlemek, saklamak, örtmek
abıd- gizlemek, saklamak
abıd bk. abid
abın- 1. teselli bulmak, sevinmek, tadını çıkarmak; 2. bir şeye kapılmak, bir şeye alışmak
abınç memnuniyet, hoşnutluk, teselli
abınçu sırdaş
abınġu teselli, avunç
abısḳun (coğ.) Hazar denizi
abışḳa yaşlı, ihtiyar
abıt- 1. gizlemek, saklamak, örtmek; 2. sakinleştirmek, teselli etmek, neşelendirmek
abid (Ar.) ibadet eden, tapan, tapınan
ābid (Ar.) kul, ibadet eden, abid, tapınan
ābile kabarcık
abir (Ar.) anber, güzel koku, rayiha
abḳarî (Ar.) güzel, hoş
ablaḳ (Ar.) yuvarlak yüzlü
ablan sıçangillerden bir hayvan
abra- korumak, savunmak
abraḳ kumaş
abramaḳ savunma, koruma
abraş (Ar.) alaca benekli at, tüysü yerlerinde uyuz gibi illeti olan at
abre 1. gönüldekini bildiren söz; 2. akmamış gözyaşı
ābrîz (Far.) su döken, su serpen
abru (Far.) ahmak
ābrû yüz aklığı, şeref, haysiyet
ābrûy (Far.) yüzsuyu, itibar, namus, şeref, haysiyet
ābrûylug (Far.) haysiyetli, değerli

abu şaşma bildirir
abuçḳa bk. abuşḳa
abuçḳalıḳ yaşlılık
abug örtü
abul (coğ.) Kaşgar'da bir köy ismi
abuşha yaşlı koca
abuşḳa yaşlı, ihtiyar adam, koca; **abuçḳa sözi-** atasözü
āc (Ar.) 1. fildişi; 2. deve kemiği
ac- acıkmak
acāye (Ar.) anası tarafından emzirilmeyen çocuk
acāyib (Ar.) şaşılacak, tuhaf, acayip, garip
acb (Ar.) kuyruk sokumu
aceb (Ar.) 1. şaşılacak, tuhaf şey, acayip, garip, hayret, taaccüp; 2. acaba
aceba (Ar.) acaba
aceben (Ar.) hayret, şaşkınlık bildirir
acem (Ar.) 1. İranlı; 2. Arap olmayan
acemce (Ar.) Farsça
acemî (Ar.) 1. Arap olmayan kimse, yabancı; 2. acemi, herhangi bir sanat veya işe yeni başlayan
acemice yabancı dil
acı acı, tatlı olmayan
acıg acı
acıḳ- acıkmak
acız (Ar.) aciz, zayıf, güçsüz
acızlıḳ acizlik
acîb (Ar.) şaşılacak şey, insanı hayrete düşüren şey
acîbe (Ar.) alışılmış olmayan
acîn (Ar.) hamur tutma
āciz (Ar.) güçsüz, zavallı, aciz, kudreti yetmeyen, zayıf, iktidarsız
acîz (Ar.) güçsüz, zavallı, aciz, perişan, biçare
ācîzlik acizlik, zavallılık, güçsüzlük
ackung "açsang gerek" demektir
acun dünya
acur kurtlanmış
ācuz (Ar.) son, ahir, her nesnenin dibi ve kökü
acûz (Ar.) yaşlı kadın
ācve (Ar.) Medine hurması
acz (Ar.) güçsüzlük, zavallılık, güç yetmezlik
āczā (Ar.) dübürü büyük kadın
aç 1. aç, acıkmış, tok zıddı, karnı doymamış, aç gözlü; 2. açlık; 3. çağırma, ünde, ünlem edatı; **aç bağırsuḳ** pankreas; **aç bol-** cimri ol, açgözlü ol; **aç ḳız-** (ikisi bir arada) açlık ve zaruret; **aç turuḳ-** (ikisi bir arada) cılızlaşma, cılız düşme; **aç-** 1. açmak, aralamak, açık duruma getirmek; 2. ortaya çıkarmak, açıklamak, belli etmek, izah etmek, çözmek, halletmek; 3. temize çıkarmak, haklı çıkarmak; 4. güvenmek, bir şeyi kontrol etmek; 5. neşretmek; 6. genişletmek, rahatlatmak; 7. savurmak, dağıtmak; 8. bir işe başlamak; 9. bir yeri ele geçirmek, zapt etmek; 10. aramak; 11. acıkmak, aşırı açlık çekmek; 12. oruç tutmak; 13. sofra kurmak; **aça adır-** fark etmek, farkına varmak, tanımak; **aça ay-** izah etmek, anlatmak
açar- aç bırakmak, doyurmamak
açça alçı
açgu anahtar
açguçu kan alıcı
açı 1. acı; 2. tuzlu; 3. acı yoğurt; 4. üzücü, üzüntü veren, acı, keder, tasa; 5. orta yaşlı kadın, hanım nine; **açı aş-** şarap; **açı erbeke-** turp
açı- 1. acımak, kederlenmek, üzülmek; 2. ekşimek, mayalanmak; 3. bacak-

B

bā (Ar.) Arap alfabesinin ikinci harfi
ba- bağlamak, örmek, toplamak
ba süt emen kısrak
ba'îd (Ar.) uzak, ırak
bāb (Ar.) 1. kapı; 2. kısım, fasıl, bölüm; 3. kitap için kısım; 4. vadi; 5. ana bölüm, ana başlık; 6. bap, bölüm, fasıl
baba büyük, küçüğün büyüğe hitap ettiği zaman söylediği kelime
babalġ eyer kolonlarının ucuna geçirilen ince kayış
babtisma (Hr.) vaftiz, isim verme
babuç (Far.) pabuç
bāc (Far.) vergi, haraç
baca bir nevi pencere
bacanaḳ kadının kız kardeşinin kocası
baçak Hıristiyanların orucu
baçıġ ant, sözleşme
baçıġlıḳ antlaşma, ahitleşme
baçin maymun
bād (Far.) rüzgar, yel
bādām (Far.) badem
badanah yelve kuşu
badar gürültülü ses anlatan kelime; **badar ḳıl-** vurmak, yumruklamak
bād-āverd (Far.) Hüsrev'in sekiz hazinesinden ikincisinin ismi
bad-baḫt (Far.) bedbaht
bade (Ar.) -dan sonra
badehu (Ar.) ondan sonra
bāde-pālā içki süzen
badez sonra
badġa- güreşte ayak yakalamak (bk. baġda-)
badgazı bk. baygazı
badhıç asma çardağı
badhram bayram, sevinç ve eğlence günü
badıç asma çardağı
badıḳ derin
bādia (Ar.) et kopmasıyla oluşan yara
bādiye (Ar.) çöl, sahra
badraḳa (Ar.) kılavuz
baġ (Far.) 1. bağ, ip; 2. düğüm; 3. kuşak; 4. demet, deste; 5. bez, sargı; 6. bağ, bahçe, üzüm asması; 7. boyun bağı dolak
baġ- bakmak (bk. baḳ-)
baġ(ı)r bağır, göğüs
baġa kaplumbağa veya kurbağa
baġaçı Kıpçak'tan gelen kamçıların çubuğu
baġana bk. baġanaḳ
baġanaḳ çatal
baġarsuḳ bağırsak
baġatur yiğit, cesur
bāġbān (Far.) bahçıvan
baġça (Far.) bahçe
baġçal bir ördek türü
baġda- güreşte sarmaya almak
baġdād (Ar.) 1. şehir, konak; (coğ.) Bağdat
baġdādî (Ar.) Bağdat şehrine ait olan
baġdādlı (Ar.) Bağdatlı
bāġdār (Far.) bahçıvan
baġdaş bağdaş
baġdat- güreşte sarmaya aldırmak
baġıl (Ar.) kıskanç
baġıltaḳ başta ve gövdede cebe altına giydikleri pembeli kaftan
baġımaḳ kapanmak
baġır- (koyun) melemek
baġır 1. bakır; 2. bağır, göğüs; 3. ciğer, karaciğer; 4. (mec.) yürek, kalp; 5. yayın uçları; 6. her şeyin içi; 7. akraba; **baġır ber-** bağrına basmak; **baġır böşük** iki taraftan akraba
baġırçaḳ eşek semeri
baġırçı aşçı

bağırdaḳ beşik bağı
bağırdaḳ kadın göğüslüğü, kısa kollu bir tür kısa buluz
bağırla- 1. bağrına vurmak; 2. yayın sapını temizlemek
bağırlaḳ "bağırtlak" denilen kuş
bağırlan- (kan için) pıhtılaşmak, koyulaşmak
bağırlıġ kimseyi dinlemeyen, cesur
bağırsa- canı ciğer istemek
bağırsaġan debaran yıldızı
bağırsaḳ 1. bağırsak; 2. ciğer; 3. merhametli, gönül alıcı
bağırsaḳlıḳ merhametlilik, gönül alıcılık, sadakatlilik
bağırsız bencil, egoist, iyi kalpli olmayan
bağırsuḳ bağırsak, sakatat
bağırtaḳ takke, küllah
bağırtlaḳ bağırtlak, orta büyüklükte bir cins göçebe ördek
bağış 1. hediye, bağış; 2. parmakların ve başka uzuvların ek yerleri; 3. bağdaş kurup oturmak; 4. çadır gereçleri
bağışda- bağdaş kurup oturmak
bağışla- 1. hediye etmek; 2. bağışlamak
bağışlal- bağışlanmak
bağışlamaḳ bir nesneyi karşılıksız verme
bağışlan- bağışlanmak
bāġî (Ar.) haksızlık eden, zalim
bāġiça (Far.) küçük bahçe
bağla- 1. bağlamak, demet yapmak; 2. sona erdirmek; 3. kapıyı kapamak; 4. ilgi kurmak; 5. ulamak, ara vermemek
bağlamak bağla sıkıştırma
bağlan- 1. bağlanmak; 2. kuşanmak, takınmak
bağlaş- bağlaşmak
bağlat- bağlatmak
bağlı bağlanmış
bağlıġ bağlı, kapalı
bağlu bağlanmış
bağna basamak, merdiven basamağı
bağnalıġ merdivenli, basamakları olan
bağram kum sağlık için yararlı ufak kum
bağrık- ciğeri göğüs kemiklerine yapışmak
bağşîş (Far.) bahşiş, bağış
bağurdak nefes borusu
bağy (Ar.) azgınlık, haddi aşma
baḫ- bakmak
bahā (Far.) paha, kıymet
bā-ḫabar haberli, araştırıp bilen
bahādır yiğit, kahraman
bahādırlıḳ yiğitlik, kahramanlık
bahādur bk. bahādır
bahādurlıḳ yiğitlik, kahramanlık
bahālı paha biçilmez, pahalı
bahālıġ değerli, kıymetli
bahāne (Far.) sebep, vesile
bahār (Far.) bahar, ilk yaz
bahāsız (Far.) paha biçilmez, pahalı olmayan
bahātûr bahadır, yiğit
bahāyim (Ar.) hayvanlar
baḫça (Far.) bahçe
baḫıl (Ar.) cimri, pinti; **baḫıl ḳol-** vedalaşmak
baḫıllıḳ cimrilik, eli sıkı olma
baḫışla- hediye etmek
baḫîl (Ar.) hasis, cimri
baḫîllıḫ (Ar.) hasislik, cimrilik
bahis (Ar.) anma, konuşma
baḫl buḫl (Ar.) hasislik

KAYNAKÇA

Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig (indeks)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul

Ata, Aysu (1997). *Kısasü'l-Enbiya (Dizin)* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları**:** 681, c.II, Ankara

Ata, Aysu (1998). *Nehcü'l-Feradis (Dizin Sözlük)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları**:** 518, c.II, Ankara

Atalay, Besim (1970). *Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara

Atalay, Besim (1999). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları**:** 524, 4. Baskı, c. IV, Ankara

Battal, Aptullah (1997). *İbni-Mühannâ Lûgati*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları**:** 9, 3. Baskı, Ankara

Bayat, Fuzulî (1993). *Oğuz Epik Ananesi ve Oğuz Kağan Dastanı*, Sabah, Bakü

Bayat, Fuzuli (2006). *Oğuz Destan Dünyası -Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü-*, Ötüken Neşriyat, İstanbul

Drevnetyurkskiy, Slovar (1969). Nauka, Leningrad

İshak bin Murad (2004). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye*, Hazırlayanlar: B. Atsız, S. Türkmen, Akçağ, Ankara

Levend, Agāh Sırrı (1968). *Ali Şir Nevaî, Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 253, Ankara

Toparlı Recep, Vural Hanifi, Karaatlı Recep (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 835, Ankara

Yavuz, Kemâl (1991). *Şeyhoğlu Kenzül-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ (İnceleme-Metin İndeks)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları**:** 39, Ankara

Yüce, Nuri (1988). *Mukaddimetü'l-Edeb,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara